

Citation:

J.C. Kamerbeek, Levensbericht C.W. Vollgraff, in:
Jaarboek, 1967-1968, Amsterdam, pp. 346-354

Herdenking van

CARL WILHELM VOLLGRAFF

(5 juni 1876 — 20 oktober 1967)

DOOR J. C. KAMERBEEK

C'est un signe de raccourcissement d'esprit quand il se contente, ou signe de lasseté. Nul esprit généreux ne s'arrête en soi: il prétend toujours et va outre ses forces, il a des esclans au delà de ses effects; s'il ne s'avance et ne se presse, et ne s'accule et ne se choque et tournevire, il n'est vif qu'à demy.

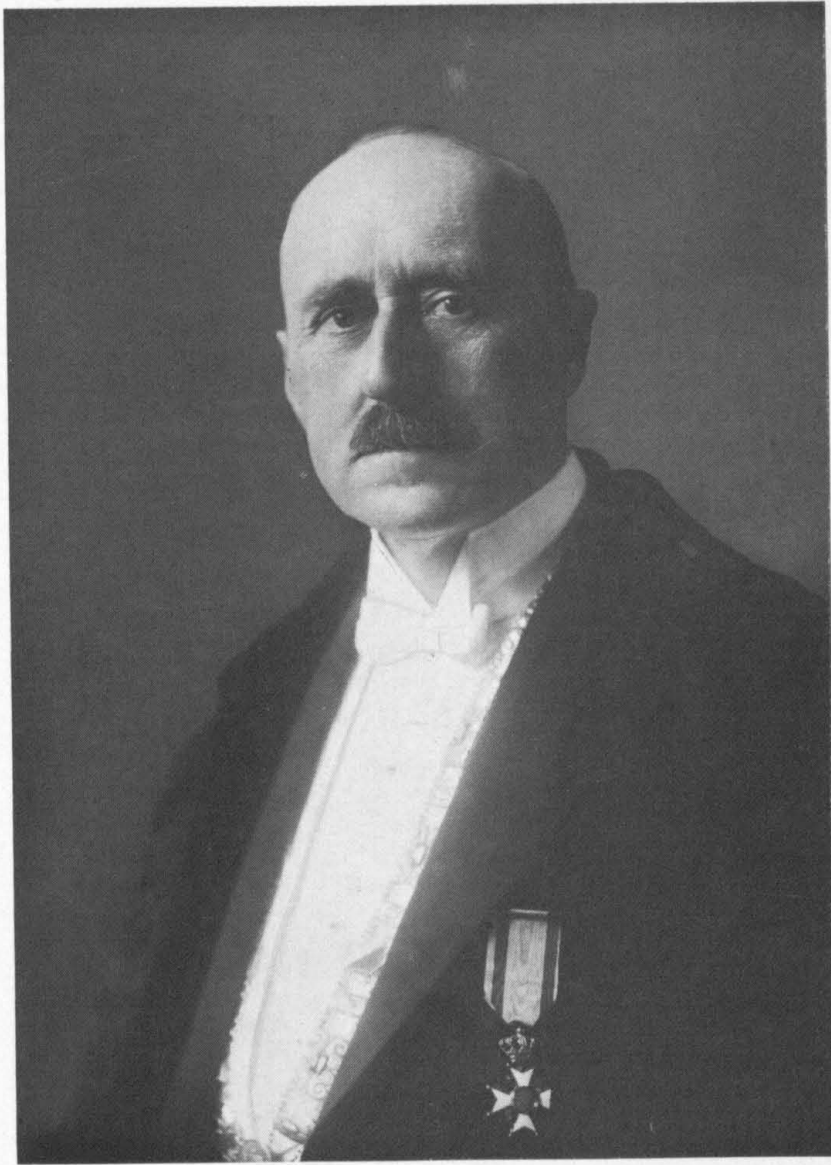
MONTAIGNE

Het kwam mij zinnig voor als motto boven deze herdenking van ons op 20 oktober 1967, 91 jaar oud, overleden oud-medelid in ruste, mijn vereerde leermeester, Carl Wilhelm Vollgraff, de geciteerde woorden van Montaigne te plaatsen. Zij illustreren immers iets van de nooit aflatende drift van deze geest voort te dringen tot het begrip der problemen die zijn wetenschap hem stelde en het rusteloos streven nieuwe perspectieven te openen in de vele terreinen die hij betrad. En voorts, wat bij deze overtuigde Lutheraan minstens verwonderen kan, Montaigne lag hem na aan het hart: in zijn jeugd vertaalde hij het eerste boek der *Essais* in het Duits¹⁾, hij citeerde hem graag²⁾ en in de onvoltooide voltooidheid van zijn levenswerk en in de sceptische kanten van zijn wetenschappelijke overtuigingen heeft hij iets met hem gemeen.

De opleiding die hij genoot was uitzonderlijk. Hij studeerde klassieke letteren, aanvankelijk te Brussel, waar zijn vader hoogleraar was in het Latijn en waar hij vooral de invloed onderging van de hoogleraar in het Grieks Alfons Willems, dien hij later (in een Bijlage der Handelingen van de Mij. der Nederl. Letterkunde 1913-14) op treffende wijze herdacht heeft en wiens Aristophanes-vertaling met commentaren hij steeds zeer hoog is blijven stellen.

¹⁾ *Michel de Montaigne's Versuche*, aus dem Französischen übertragen, Buch I. Berlin, Wiegandt und Grieben, 1908.

²⁾ Zo herinner ik mij dat hij in een college over rhetoriek het begrip *sublimitas* (van stijl) weergaf met Montaigne's indrukwekkende omschrijving. Vgl. ook *De Wederontdekking en Wederopbouw der Oudheid*, Groninger Rede 1908, p. 24.

C. W. VOLLGRAFF
(5 juni 1876 — 20 oktober 1967)

Ofschoon Willems zijn kennis van het Grieks voornamelijk aan de Nederlandse Hellenisten te danken had, heeft het er toch alle schijn van, dat de kiemen voor Vollgraff's afkerigheid van de eenzijdig tekstkritische richting der 'zonen van Cobet' in Brussel reeds zijn gelegd³⁾. Aan de jaren in Brussel en de latere, doorgebracht in de Franse school te Athene, had hij ongetwijfeld ook te danken zijn uitzonderlijke beheersing van het Frans.

Hij zette zijn studiën voort te Utrecht, waar Van Herwerden nog de Graecus was, een van Cobet's meest begaafde leerlingen. Vervolgens zorgde zijn vader, die met von Wilamowitz bevriend was⁴⁾, ervoor dat hij onder deze en de grote Latinist Leo in Goettingen ging studeren; toen von Wilamowitz te Berlijn werd benoemd (1897) volgde hij deze naar Berlijn, waar hij in 1901 promoveerde (*De Ovidi Mythopoeia*). Onmiddellijk hierna reisde hij naar Griekenland, waar hij drie jaar verbleef als membre étranger van de Ecole Française.

Uit een en ander is duidelijk, dat de voorwaarden tot Vollgraff's ongemeen brede georiënteerdheid, waarvan hij in zijn ± 60 jaren wetenschappelijke arbeid bij voortduring en in stijgende mate blijk heeft gegeven, door deze uiterst gevarieerde leerjaren gegeven waren. Door het persoonlijke onderricht van zijn vader immers en door dat van Van Herwerden werd hij doordrongen van het beste dat de toenmalige vaderlandse klassieke philologie te bieden had⁵⁾, de nauwgezette en kritische kennis van de taal en bezinning op de teksten, reeds vroeg bevrucht door de zeer bijzondere literaire begeesting, die het onderricht van Willems eigen was. Door zijn studietijd in Duitsland onderging hij die vorming in de „Alttertumswissenschaft", die toentertijd alleen daar mogelijk was — en onder de hoede van wat voor leermeesters! In de Franse School te Athene tenslotte leerde hij het handwerk der archeologie op klassieke bodem, kwam in direct contact met de toen reeds zeer hoogstaande methoden in epigraphiek en archeologie zoals de Fransen die ontwikkelden, terwijl het vanzelf spreekt maar ook nauwelijks onder woorden is te brengen, hoezeer het lange verblijf in een Griekenland dat nog zo anders was dan het huidige zijn hele persoonlijkheid en de richting van zijn leven en denken verder beïnvloed heeft.

Zijn veelzijdige begaafdheid — een zeer scherp verstand gepaard aan een groot observatie- en opnemingsvermogen, dat hem in staat stelde zich eigenlijk alle disciplines, die tot de wetenschap der Oudheid behoren met gemak eigen te maken (er zijn er daaronder maar weinige die hij niet creatief beoefende), zijn kritische zin die soms ook niet terugdeinsde voor de bijna divinatoire combinatie, zijn belangstelling in alles wat

3) Vgl. in de Herdenking van Willems p. 127.

4) Vgl. U. von Wilamowitz-Moellendorff, *Erinnerungen*², [1929], pp. 147, 226.

5) Over J. C. Vollgraff's verering voor Cobet vgl. v. Wilamowitz, *l.c.* p. 147.

de evolutie der cultuur raakte en zijn onmetelijke, door wetenschappelijk ethos en verantwoordelijkheidsbesef gedragen werkkraft hebben hem van het door deze leerjaren meegegevene het profijt doen trekken, dat hem nationaal en internationaal tot een der coryphaeën van zijn wetenschap in de eerste helft van deze eeuw heeft gemaakt. Daarbij valt op te merken dat hij Nederlandse, Duitse en Franse elementen in de beoefening van zijn vak op die wijze verenigde, dat zijn vernieuwende bijdrage in ons land geenszins een breuk met het verleden betekende, doch een verrijking en verbreding van het bedrijf der klassieke philologie. Dit is geheel in overeenstemming daarmee, dat in 't algemeen zijn cosmopolitische instelling zijn nationaal besef alleen maar ten goede kwam.

Van het begin af van zijn wetenschappelijke loopbaan tot het einde toe is hij evenzeer archeoloog als philoloog geweest — en het ligt in de rede dat zijn activiteit op het gebied der epigraphiek, die evenzeer tot de archeologie als tot de philologie behoort, steeds zeer groot is geweest —; men zou hem beter kunnen aanduiden als Hellenist in de breedste zin van het woord — het voordeel van die term is bovendien ook dat deze tevens zijn niet geringe verdiensten op het gebied der Griekse dialectologie en semasiologie doet uitkomen — ware het niet dat men dan daarmee zijn werkzaamheid in de Romeinse archeologie en Latijnse epigraphiek buiten spel laat. Het wetenschappelijk ideaal dat hem voor ogen heeft gestaan (erfgoed van de 19de eeuwse Duitse Altertumswissenschaft speciaal in de lijn die uitgaat v. Boeckh, maar ook van Michelet en Burckhardt en tevens van de klassieke archeologie, zoals die in Frankrijk werd opgevat) laat zich misschien het best aflezen uit de titels van zijn openbare les als privaattoecant te Utrecht in 1903: „Archaeologie en Beschavingsgeschiedenis” en van zijn inaugurele rede te Groningen in 1908: „De Wederontdekking en Wederopbouw der Oudheid.”

Als archeoloog heeft hij zijn aandeel — en een aandeel van Nederland — in deze wederontdekking willen bijdragen door de ontgraving van Argos. In 1902, 1903, 1904, 1906, 1912, 1918, 1928 en 1930 zijn onder zijn leiding en met steun, o.m. van het Koninklijk Huis, particulieren en genootschappen (waaronder de Koninklijke Akademie) de enige belangrijke Nederlandse opgravingen op Griekse bodem verricht.

In zeer talrijke publikaties heeft hij in de loop van zijn leven verslag gedaan van de bijzonder gewichtige resultaten die bereikt werden. Het inzicht in de historie van Argos — stad die in bepaalde tijden van de Griekse geschiedenis een grote rol gespeeld heeft — van Myceense tot Byzantijnse tijd toe, en daardoor in de Griekse geschiedenis in het algemeen is hierdoor wezenlijk verrijkt. Vele, waaronder enkele zeer oude en zeer belangrijke, inscripties kwamen aan het licht en zijn door hem uitgegeven, dikwijls later in zijn leven heruitgegeven, becommentarieerd, geplaatst in hun historisch perspectief en in hun linguïstisch kader. Om

te beseffen wat daartoe nodig was, diene men te bedenken dat de epigraphische vondsten die hij deed en bewerkte zich over een tijdvak van ± 1000 jaren uitstrekten. Over nog groter afstand in de tijd strekte zich het — in engere zin — archeologische materiaal uit. Men zegt niet te veel als men vaststelt dat hij zijn leven lang telkens opnieuw met de bewerking en reconstructie van het gevondene bezig is gebleven en het moet hem tot diepe voldoening hebben gestrekt dat hij op tachtigjarige leeftijd een synthese van althans een belangrijk onderdeel van zijn wederontdekking van het oude Argos, het heiligdom van Apollo Pythaeus, in zijn laatste omvangrijke publikatie het licht heeft kunnen doen zien ⁶⁾. Het grote omvattende werk, dat hem wel voor de geest gestaan moet hebben, is echter niet tot stand gekomen en de verdere ontgraving van Argos is overgedragen aan de Franse School ⁷⁾. Dit zou ongetwijfeld anders zijn gelopen, indien hij vanaf zijn jeugd, als leider van een Nederlandse archeologische missie in Griekenland en werkend op grond van een zekere financiële basis, gedurende lange tijd al zijn aandacht aan dit werk had kunnen besteden. Daarvan was natuurlijk geen sprake. Moet men het betreuren? Alles welbeschouwd meen ik van niet. Want dit zou de Nederlandse klassieke philologie voor een deel althans beroofd hebben van de grote en zegenrijke invloed die hij als universitair docent gedurende meer dan veertig jaren heeft uitgeoefend en zou ons wellicht ook ten dele beroofd hebben van het vele andersoortige werk dat hij heeft gepubliceerd, terwijl anderzijds nu zijn andere arbeid en degenen die het voorrecht hadden zijn leerlingen te zijn het volle profijt hebben getrokken van zijn telkens weer hernieuwde speurwerk in Griekenland, dat aan zijn andere werkzaamheden, zowel in zijn geschriften als in zijn docentuur, een geheel unieke achtergrond verleende.

Reeds in 1903 werd hem te Utrecht een privaatschap verleend in „de Grieksche en Romeinsche mythologie en in de topographie van Griekenland”, terwijl hij van 1905 tot 1908 tevens conservator van het Museum van Oudheden van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap was. Deze laatstgenoemde taak bracht met zich mee, dat hij zich vertrouwd maakte met de Romeinse Archeologie, speciaal met betrekking tot onze streken ⁸⁾ (gebied waarop hij ook later herhaaldelijk werkzaam

⁶⁾ *Le Sanctuaire d'Apollon Pythéen à Argos* par W. Vollgraff avec la collaboration de W. van der Pluijm et d'Anne Roes (*Etudes Péloponnésienes*, I), E. de Boccard, Paris, 1956.

⁷⁾ Zie het voorbericht van het in n. 6 genoemde werk.

⁸⁾ Vgl. de Verslagen over het Provinciaal Museum van Oudheden in Utrecht, door hem samengesteld voor de jaren 1905, 1906, 1907, 1908, zijn opmerkingen over *terra sigillata*, in de Aantekeningen Prov. Utr. Genootschap 1907, pp. 4-29, *Een Romeinse Koopacte uit Tolsum* (De Vrije Fries, 1917, pp. 71-101) (vgl. *Mnemosyne* 1917, pp. 341-352).

is geweest, speciaal in de tijd van de Opgravingen op het Domplein van 1929 af⁹⁾, terwijl zijn privaatschap enerzijds weliswaar beruhte op een specialisme, waarop hij zich toegelegd had voor zijn proefschrift, nl. de mythographie, waarvan het boek *Nikander und Ovid* (1909)¹⁰⁾ een vrucht was, maar anderzijds door hem zeer breed werd opgevat als een archeologische en cultuurhistorische opdracht. Die zeer subtiële tak van wetenschap, die mythographie heet, heeft verbonden met topographie zijn attaches met archeologie, philologie en godsdienstgeschiedenis; met de beoefening ervan hangt samen zijn reeds vroeg aan de dag tredende en in ons land tamelijk zeldzame grote vertrouwdheid met de Hellenistische literatuur, waarvan uiteraard *Nikander und Ovid*, maar ook talrijke latere publikaties, over Theocritus, Callimachus e.a. en bovenal de over vier artikelen in B.C.H. verspreide, maar bij elkaar een boekwerk vormende verhandeling over de *Delphische Paeen aan Dionysus* een sprekende getuigenis afleggen.¹¹⁾

In 1908 werd hem de leerstoel in de Griekse Taal- en Letterkunde te Groningen toevertrouwd; zijn opdracht omvatte ook de Griekse Oudheden met inbegrip van de Griekse kunst. „In beginsel wenselijk — is eene strenge scheiding tussen philologie en archaeologie als wetenschappelijke vakken geenszins”, merkte hij in zijn rede op. Deze rede, „De Wederontdekking en Wederopbouw der Oudheid”, doet ook nu nog zeer modern aan. Aan de classicus wordt de eis gesteld het leven van de moderne maatschappij te kennen, zich vertrouwd te maken met moderne wijsbegeerte, met moderne poëzie en kunst. De nadruk wordt gelegd op het belang van dat wat nieuw ontdekt wordt (en daarbij herinnert men zich, dat verscheidene van zijn eigenlijk philologische artikelen juist ook handelden over indertijd recente door papyri of inscripties geschonken aanwinsten der Griekse literatuur: Menander, Sophocles' Speurhonden¹²⁾, de Delphische Paeen e.a.).

⁹⁾ *Romeinse inscripties uit Utrecht*, Med. der Kon. Ak. v. W. Letterk. 70, B n. 5, pp. 127-148, *Inscriptiones Traiectenses*, Mnemosyne 1931, pp. 249-265, *Opgravingen op het Domplein*, II 1934 (C. W. Vollgraff en G. van Hoorn), III 1936 (C. W. Volgraff), IV 1938 (C. W. Volgraff en G. van Hoorn), Haarlem, Tjeenk-Willink. *Albiobola* Med. der Kon. Ak. v. W. Letterk. 80, B n. 1, pp. 1-25.

¹⁰⁾ *Nikander und Ovid I*, Groningen, Wolters 1909.

¹¹⁾ Vgl. *Ad Callimachi hymnum in Cererem*, Mnemosyne 1914, pp. 405-419. *De Theocriti et Callimachi dialecto*, ib. 1919, pp. 330-340, *Theocritea* ib. 1919, pp. 345-358, *Le Pëan delphique à Dionysos I* B.C.H. 1924, pp. 97-208, II B.C.H. 1925, pp. 104-142, III B.C.H. 1926, pp. 263-304, IV B.C.H. 1927 pp. 423-468 en pp. 526-530.

¹²⁾ *Menandrea. Xáφτες*, Friedrich Leo zum sechzigsten Geburtstag dargebracht, 1911, pp. 55-75, *Ad Sophoclis Indagatores*, Mnemosyne 1914, pp. 81-90 en 165-177, *Ad indicem Stoicorum Herculansensem*, Mnemosyne 1915, p. 3, *Ad Corinnam* ib. p. 318.

De Groninger jaren (1908–1917) hebben waarschijnlijk tot de vruchtbaarste van zijn leven behoord ¹³⁾ al treedt dat niet zo naar buiten: het toentertijd gering aantal studenten schonk hem de gelegenheid zich grotendeels aan zijn wetenschap te wijden en zich verder te ontwikkelen tot de uiterst veelzijdige classicus, die in 1917 te Utrecht werd benoemd op de leerstoel van zijn vader en daarvoor van Van Herwerden; te Utrecht is hij gebleven tot zijn emeritaat in 1946. Aan te stippen valt dat hij te Groningen als collega's aantrof Boissevain, jegens wie hij ook later zijn diep respect bewaarde en Huizinga: van zijn vriendschap en bewondering voor deze heeft hij getuigd in zijn Herdenking van Johan Huizinga (1945) ¹⁴⁾.

Het zij mij geoorloofd, nu ik aan Vollgraff's Utrechtse periode gekomen ben, iets persoonlijker te worden en, vanuit mijn herinnering, een schets te geven van Vollgraff als docent ¹⁵⁾.

Ik zie hem, de hoge gestalte iets gebogen, de collegezaal aan het Domplein binnenkomen, met steeds dezelfde niet gehaaste, niet langzame tred; ik zie de felle, donkere ogen in het iets naar achteren geworpen fijn bewerkte hoofd van achter de brede lessenaar een vonk schieten over het jeugdige gehoor en hoor hem met zakelijke, ietwat eentonige, gedempte stem het college aanvangen, een tekst werd gelezen, uiterst duidelijk vertaald, de context uitgelegd, wijdere perspectieven werden geopend, naarmate de behandeling der problematiek vorderde; de terreinen der tekstkritiek, der linguïstiek, van de cultuur- en godsdienstgeschiedenis werden ogenschijnlijk moeiteloos betreden, er vonden digressies plaats die schijnbaar van de tekst afleidden doch in werkelijkheid werden ondernomen om tot een kardinaal probleem dat deze bood terug te leiden en hoevele malen niet voerde de voorbeeldige disputatie tot een hoogtepunt, de oplossing van het probleem of de na een reeks voorbereidingen steeds scherper, steeds klaarder gestelde formulering van de vraag waarom het ging, juist op het moment dat de Dom het volle uur sloeg, waarop hij de zaal verliet, ons achterlatend in een toestand van, om zo te zeggen, wetenschappelijke suspense of bevrediging. Inzicht werd gegeven door die colleges, kennis overgedragen, maar meer nog gedemonstreerd hoe de philoloog te werk kon gaan om tot een resultaat te geraken, gedemonstreerd de grenzen der mogelijkheden en ge-

¹³⁾ Wel moet gezegd worden dat de jaren van de eerste wereldoorlog, hem, Europeër en Nederlander, zeer geschokt hebben, terwijl tevens de onderbreking der opgravingen te Argos, zijn levenswerk, tussen 1912 en 1928, ongetwijfeld voor het grootste gedeelte op rekening van dit tragisch wereldgebeuren moet worden gesteld.

¹⁴⁾ Rede uitgesproken in de Akademie, als afzonderlijk geschrift verschenen bij Tjeenk Willink te Haarlem in 1945.

¹⁵⁾ Ik was te Utrecht zijn leerling van 1925–1930.

suggereerd de verten van nauwelijks ontsloten gebieden. De samenhang der disciplines van het hele vakgebied werd voortdurend voelbaar gemaakt en de strikt-philologisch-historische interpretatie van een bepaalde Griekse tekst kon leiden tot een vlucht door de tijd van eeuwen beschaving, tot een aperçu van de ontwikkeling van eeuwen philologische wetenschap.

De eisen, die hij aan zijn studenten stelde, waren hoog, doch niet overspannen. Belangrijker voor hem dan de overigens vanzelfsprekende eis ener gedegen kennis van het noodzakelijke, was de instelling, de bereidheid zelf tot een zelfstandig oordeel te geraken, de weetgierigheid, die naar hij eens getuigde, de mens in staat stelt tot bijna onbegrensde krachtsinspanning¹⁶⁾. Het is dan ook niet zo verwonderlijk, dat hij in sterke mate geneigd was zijn leerlingen hun eigen weg te laten gaan en dat onder de 29 onder zijn leiding tot stand gekomen dissertaties er niet zeer vele zijn, die om hun onderwerp als typisch uit zijn school voortgekomen zouden moeten gelden. Hetgeen niet zeggen wil, dat de meeste onder deze hun uitgangspunt niet wel degelijk hebben gevonden in een wenk, een opvatting, een opmerking van hem.

Die eigenschappen van zijn colleges, men vindt ze in vele zijner geschriften terug. Een tekst van Theocritus¹⁷⁾ wordt in het volle licht gesteld met behulp van de souvereine kennis der relevante monumenten van Voor-Aziatische en Griekse beeldende kunst, een crux interpretum bij Callimachus verklaard door een uitvoerige uiteenzetting van de door de eeuwen heen aan nuchter speeksel toegeschreven medicinale kracht¹⁸⁾, een tekst van Juvenalis verklaard met behulp van een Silenusbeeldje in het museum te Groningen¹⁹⁾, een passage uit een koorlied van Sophocles met behulp van een Argivische inscriptie²⁰⁾. Ten einde zijn oplossing van een probleem in de Delphische Paeon aan Dionysos te adstrueren, deinst hij er niet voor terug de daarmee samenhangende, cryptische 26ste idylle van Theocritus geheel te interpreteren. Maar deze en de Delphische Paeon worden dan weer geplaatst in het perspectief van het phaenomeen der Dionysos-mysteriën.

De 170 bladzijden tellende commentaar op het fragment van Gorgias' Lijkrede, uitermate rijk aan filigraan-achtig verfijnd terminologisch onderzoek, geeft naast de uiterste gedetailleerdheid een dwarsdoorsnede en zelfs een zeer principiële beoordeling van die twee Griekse levensidealen, het rhetorische en het Platonisch-philosophische, die het verloop

16) Groninger Rede, p. 24.

17) *Χρονὴ παλαιοῦ Ἀφροδίτα*, Mél. Charles Picard, 1949, pp. 1075-1087.

18) *Ad Callimachi hymnum in Cererem*, geciteerd in n. 11.

19) *Silenus libaturus*, Mnemosyne 1921, pp. 76-81.

20) *Sanctuaire d'Apollon Pythéen à Argos*, p. 111 ~ O.T. 897 sq.

21) *L'oraison funèbre de Gorgias*, Leiden, Brill 1952.

der Griekse cultuur vanaf de 4de eeuw goeddeels bepaald hebben.

Het is nl. hier wel het punt om erop te wijzen, dat Vollgraff, die met de grootste nadruk steeds opgekomen is voor de streng philologisch-historische benadering van de Oudheid, niettemin in zoverre een humanist genoemd dient te worden, dat voor hem wat hij als de hoogste uitingen der Griekse kunst, literatuur, en filosofie beschouwde wel degelijk als voor het hedendaagse leven richtsnoer gevende waarden heeft ervaren. Men leze daarvoor maar eens zijn bijna persoonlijke getuigenis na over het wezen van Sophocles' kunst²²⁾, getuigenis die de grenzen der wetenschappelijkheid misschien te buiten gaat maar die een blik vergunt in de diepe, persoonlijke passie, waarmee hij stond tegenover de objecten van zijn wetenschap.

Die passie, zelden naar buiten tredend, maar in de ondergrond steeds aanwezig, moet het ook geweest zijn die, naast het bijna verborgen element van een geraffineerde, discrete rhetoriek, die geheel enige bekoring uitmaakte van de zo nuchter voorgedragen, zakelijk zo rijke colleges, waarvan de enthousiasmerende kracht geheel impliciet was. Het hangt overigens, meen ik, met de structuur van zijn persoon samen, dat hij een zekere skepsis bewaarde ten aanzien van de mogelijkheid een literair kunstwerk wetenschappelijk als kunstwerk te verklaren; het hangt ook samen met de geleerdengeneratie, waartoe hij behoorde. Maar zijn discretie in dit opzicht was wellicht vruchtbaarder en waardiger dan die vormen van vulgair enthousiasme, die niets verklaren en de teksten als het ware overstemmen met ongefundeerde waardeoordelen.

De wetenschap is hij blijven dienen en beoefenen tot kort voor zijn dood. Het was treffend om op te merken hoezeer hij tot op zeer hoge leeftijd kennis bleef nemen van wat er op klassiek gebied omging. Hij was de eerste in ons land die op de hoogte was van de ontcijfering van het Myceens en het grote belang daarvan onmiddellijk inzag.

De publikaties der latere jaren doen in niets onder voor die van vroeger tijd en zij blijven dezelfde talrijke gebieden bestrijken, vertonen dezelfde minutieuze gedetailleerdheid gepaard aan het vermogen tot perspectieven biedende synthese. Zo gedenk ik hem dan in deze Akademie, waaraan hij sinds hij in 1920 lid werd talrijke bijdragen geleverd heeft uit de schat van zijn kunnen en zijn kennis, waarin hij gehandeld heeft over Argos en de Mithrasreligie, over de verbijsterende inscripties van het Domplein en over de Dijk van Drusus, als een die door zijn geschriften en zijn universitair onderwijs, door de macht van zijn onbuigzame persoonlijkheid en de veelzijdigheid van zijn talenten de beoefening van de Wetenschap der Oudheid in ons land en daarbuiten bevorderd heeft en gestimuleerd, een bewaarder van grote tradi-

²²⁾ *Sophocles en de Grieksche tragici*, in *De Antieke Tragedie*, Batteljee en Terpstra, Leiden, 1947, pp. 7-27.

ties, een wegwijzer naar de toekomst, een voorbeeld voor zijn talrijke leerlingen, die zijn heengaan betreuren, maar zich geroepen blijven voelen het onvergetelijke dat hij hun meegaf verder uit te dragen. „Ik ben er slechts één, velen zullen de fakkel van mij overnemen aan wie ons land en Hellas' wijde roem ter harte gaat”, schreef hij in een Grieks gedicht na zijn 65ste verjaardag aan enkele vrienden en leerlingen in 1941.

BIBLIOGRAPHIE

Een volledige bibliographie van Vollgraff's geschriften werd toegevoegd aan de *Studia Varia*, hem aangeboden na zijn emeritaat (*Studia Vollgraff*, Noord-Hollandische Uitgeversmaatschappij, Amsterdam 1948, pp. 179-191). Deze loopt tot en met 1947 en telt 283 titels. Hem werd op zijn 80ste verjaardag in 1956 een *Tabula Scriptorum quae annis 1948-1956 foras edidit* aangeboden; deze aanvulling bevat 26 titels.

Het is moeilijk hieruit zijn „hoofdwerken” te noemen. Zijn hoofdwerk bestaat eigenlijk uit al datgene wat hij over Argos heeft geschreven (53 titels).

Onder veel reserve zou men deze keuze kunnen opstellen:

Nikander und Ovid, Groningen, Wolters, 1909.

“*Ἐπιφοῦς ἐς γὰρ ἔπειτον* (over den oorsprong der Dionysische mysteriën), *Med.*

Kon. Ak. v. W. Letterkunde 57, A 2, 1924, pp. 19-53.

Le péan delphique à Dionysos (zie boven bij n. 11).

De titulo argivo antiquissimo anno MCMXXVIII recuperato, *Mnemosyne* 1932, pp. 369-393.

Opgravingen op het Domplein te Utrecht (zie boven bij n. 9).

Albiobola (zie boven bij n. 9).

Le Palladium de Rome. *Bull. de l'Ac. royale de Belgique (Classe des Lettres)* 1938, pp. 34-56.

Argos et Sicyone, par H. G. Beyen et W. Vollgraff, Nijhoff, den Haag 1947.

Le décret d'Argos relatif à un pacte entre Knossos et Tylissos: *Verh. Kon. Nederl. Ak. Letterk. N.R. II* 2, 1948, pp. 1-105.

Elementum, *Mnemosyne* 1949, pp. 89-115.

Grec ancien et grec moderne, *Mél. Grégoire I*, 1949, pp. 607-624.

Inhumation en terre sacrée dans l'antiquité grecque (à propos d'une inscription d'Argos), *Extrait des Mémoires présentés par divers savants à l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, XIV* 2. Imprimerie nationale, Paris 1951, pp. 1-84.

L'oraison funèbre de Gorgias (zie boven bij n. 19).

Le sanctuaire d'Apollon Pythéen à Argos (zie boven bij n. 6).

Aan de bibliographie tot en met 1956 moeten nog worden toegevoegd:

Notes sur une inscription d'Argos, *B.C.H.* 1957, pp. 475-477.

Les cryfi des inscriptions mithraïques, *Hommages à W. Deonna*, *Coll. Latomus* XXVIII, 1957, pp. 517-530.

Fouilles et sondages sur le flanc oriental de la Larissa à Argos, *B.C.H.* 1958, pp. 516-570.

Observations sur les noms de trois phratries argiennes, *B.C.H.* 1959, pp. 254-257.

Le rôle des lions dans la communauté mithriaque, *Hommages à L. Hermann*. *Coll. Latomus* XLIV, 1960, pp. 777-785.